

Asia: VN/7050/2023

Luonnos valtakunnalliseksi nuorisotyön ja -politiikan ohjelmaksi (VANUPO) 2024-2027

Lausunnonantajan lausunto

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 1: Jokaiselle nuorelle polku eteenpäin

Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelmassa todetaan hallituksen visiona olevan, että ”Jokaisella lapsella ja nuorella on edellytykset rakentaa hyvää elämää ja tavoitella unelmiaan.” VANUPO:n luonnoksessa todetaan, että VANUPO:n valmisteluun liittyvässä kuulemisessa nuoret nostivat syrjäytymisen ehkäisyn yhdeksi tärkeimmistä ratkaistavista yhteiskunnallisista haasteista.

Tätä taustaa vasten on todettava, että Kori 1:n tavoitteen ”Jokaiselle polku eteenpäin” saavuttaminen ei ole vain VANUPO:ssa esitettyjen toimenpiteiden varassa. Siihen vaikuttavat väistämättä myös muut hallituksen politiikkatoimet, kuten jo päätetyt ja suunnitteilla olevat mittavat sosiaaliturvaleikkaukset. SOSTEn teettämän arvioinnin mukaan sosiaaliturvaleikkaukset tulevat lisäämään lapsiperheköyhyyttä Suomessa merkittävästi. Tällä on vääjäämättä kielteisiä vaikutuksia nuoriin ja heidän hyvinvointiinsa. Leikkausten vuoksi tullaan tarvitsemaan selvästi entistä enemmän panostuksia nuorten hyvinvoinnin edistämiseen, vaikkakaan nuorisopolitiikalla yksin ei voida kuin rajatusti lieventää leikkauspolitiikan vaikutuksia nuoriin. On todettava, että monien VANUPO:ssa esitettyjen tavoitteiden ja toimenpiteiden toteutus tulee olemaan haastavaa, kun tiedostetaan hyvin rajalliset kuntien ja hyvinvointialueiden resurssit.

Korin 1 tavoitteet ”Nuori voi hyvin koulussa ja oppilaitoksessa” sekä ”Jokaiselle polku eteenpäin” kietoutuvat yhteen erityisesti sateenkaarinuorten kohdalla. Sukupuolivähemmistöön kuuluvista nuorista 11 % ja seksuaalivähemmistöön kuuluvista nuorista 7 % koki koulukiusaamista vähintään kerran viikossa. Muilla nuorilla vastaava luku oli kolme prosenttia. Kiusaamista esiintyy usein myös koulun ulkopuolella. Samalla yleinen turvallisuuden tunne ja kokemukset syrjinnän yleisyydestä vaikuttavat sateenkaarinuorten mielenterveyteen ja tulevaisuuden suunnitelmiin. Jukka Lehtosen tutkimuksen mukaan osa transnaisista ja seksuaalivähemmistöön kuuluvista miehistä vierasti miesenemmistöisiä ammattikoulutuksen aloja. Toisaalta osa sateenkaarinuorista saattaa syrjinnän ja koetun turvattomuuden vuoksi muuttaa toiseen kaupunkiin, ja muutto voi vaikuttaa eri tavoin koulutusmahdollisuuksiin.

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluville nuorille on taattava turvallinen tila niin oppilaitoksissa kuin laajemminkin yhteiskunnassa, sillä vihapuhe ja väkivalta vaikuttavat laajasti sateenkaarinuorten hyvinvointiin ja toimintamahdollisuuksiin. Tarvitaan lisäpanostuksia, jotta jokaisessa koulussa voidaan tehdä riittävää ennaltaehkäisevää työtä kiusaamisen ehkäisemiseksi sekä puuttua kiusaamiseen selkeillä toimintatavoilla.

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 2: Monipuolista tietoa ja välineitä nuorten mielen hyvinvoinnin tukemiseen

Korissa 2 tavoite 4 on ”Nuorella on pääsy oikea-aikaisiin ja laadukkaisiin mielenterveyspalveluihin”. THL:n kouluterveyskyselyiden mukaan sateenkaarinuorilla on muita useammin väkivaltakokemuksia, masennusoireita sekä huolta omasta mielialasta. THL:n kouluterveyskyselyyn (2021) vastanneista noin 4 % vastasi kuuluvansa sukupuolivähemmistöihin ja 14 % vastasi kuuluvansa seksuaalivähemmistöihin. Sateenkaarinuoret kokevat selvästi muita useammin tyytymättömyyttä elämäänsä. Sukupuolivähemmistöistä 33 % ja seksuaalivähemmistöistä 42 % oli tyytyväinen elämäänsä. Molemmista ryhmistä noin 75 % on ollut huolissaan mielialastaan kuluneen 12 kuukauden aikana. Kouluterveyskyselyn mukaan sateenkaarinuoret myös jäävät muita useammin ilman apua ja tukea omiin ongelmiinsa. Suomi sai viimeksi viime vuonna YK:n lapsen oikeuksien komitealta (CRC/C/FIN/CO/5–6) suosituksen turvata sateenkaarinuorille heidän tarpeidensa mukaiset kohdennetut mielenterveyspalvelut.

Lisäksi on tärkeää varmistaa mielenterveysammattilaisten riittävä koulutus ja osaaminen sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta sekä sateenkaarinuorten mielenterveyteen vaikuttavista ulkoisista tekijöistä, kuten väkivaltakokemukset, koettu kiusaaminen koulussa/oppilaitoksissa sekä vähemmistöstressi. Koulutuksen lisäksi turvallisuutta voidaan taata tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelulla sekä selkeillä ohjeilla häirinnän ja kiusaamisen tapauksiin. On myös selvää, että nuorten mielenterveyspalveluihin tarvitaan ylipäättään paremmat ja kattavammat resurssit myös sateenkaarinuorille kohdennettujen palveluiden toteuttamiseen.

Uusi translaki astui voimaan viime vuonna. Uudistuksen myötä vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä poistettiin ja sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessia kevennettiin. Uudistukset koskevat kuitenkin vain 18 vuotta täyttäneitä, eikä transnuorten ja -lasten itsemääräämisoikeutta huomioitu ihmisoikeusnormien edellyttämällä tavalla. Muunsukupuolisia nuoria tai aikuisia uusi translaki ei myöskään täysin palvele, sillä kolmas juridinen sukupuolimerkintä puuttuu laista.

Myös potentiaaliset monivuotiset odotusajat sukupuolen korjaushoitoon vaikuttavat transnuorten mielenterveyteen. Setan selvityksestä (2023) käy ilmi, että hyvin toimeentulevista perheistä tulevat, yli 18-vuotiaat transnuoret saattavat hakea apua korjausleikkauksiin ulkomailta. Sen sijaan nuorelle, joka joutuu odottamaan apua pidempään, on todennäköisempää hankkia lääkkeitä turvattomien reittien kautta. Myös itsekastraatiotapauksia on tullut esille. Samasta selvityksestä käy ilmi, että taloudellisesti vähäosaisemmasta perheestä tulevat transnuoret hakeutuvat usein palveluihin lastensuojelun kautta. Nuoret hakeutuvat avunpiiriin myös myöhemmin kuin muut ja asioivat usein yksin. Myös vieraskielisistä perheistä tulevat transnuoret asioivat yleensä yksin.

Olisikin tärkeää, että sukupuolenkorjauspalveluita nopeutettaisiin ja nuorille tarjottaisiin mahdollisuus pitkäaikaiseen tukihenkilöön heti asioinnin alettua. Transnuoret ovat erityisen haavoittuvassa asemassa ja taustastaan riippuen usein yksin asian kanssa. Ammattimaisen mielenterveystuen lisäksi vertaistukipalveluihin tulisi lisätä resursseja yksinäisyyden ehkäisemiseksi.

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 3: Nuorten hyvinvointia tuetaan osallisuutta, yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta vahvistamalla

Korissa 3 tavoite 6 on ”Nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon vahvistuvat”. Nuorten osallistaminen ministeriöiden suunnittelutyöhön varhaisessa vaiheessa on kannatettavaa. Jotta nuorten tosiasiallinen kuuleminen toteutuu, on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota nuorten moninaiisiin taustoihin, valta-asemiin ja identiteetteihin. Selkeäkielisyyden lisäksi on tärkeä ottaa huomioon, että työryhmäkuuleminen toimintatapana ei ole välttämättä esteetön ja avoin työskentelytapa kaikille nuorille. Kuulemiskeinoja on hyvä olla monenlaisia, jotta marginalisoiduimmat äänet pääsevät kuuluviin. Onkin tärkeää, että ministeriöiden johdon ja henkilökunnan osaamista vahvistetaan myös antirasismista ja intersektionaalisuudesta nuorten osallistamisen lisäksi.

Nuorten kuuleminen tulee nähdä myös yhteydessä saatavaan kasvatukseen ja koulutukseen. Kuulemisen lisäksi on tarjottava tietoa ihmisoikeuksista ja vaikuttamisen keinoista vahvistamalla ihmisoikeuskasvatusta ja kansalaisvaikuttamistaitojen opetusta koulussa. Tämä puolestaan onnistuu parhaiten varmistamalla opettajien ja nuorten kanssa työskentelevien ihmisoikeusosaamista.

Nuorten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia tulee ilmastonmuutoksen ja luontokadon pysäyttämisen lisäksi vahvistaa myös muissa yhteiskunnallisissa teemoissa ja oikeuksissa. On ensiarvoisen tärkeää luoda kuvaa ihmisoikeuksista kokonaisuutena, jossa oikeudet ymmärretään linkittyneinä toisiinsa. Ilmastokriisin ja luontokadon ratkaisemiseen vaikuttaa myös ymmärrys niiden vaikutuksesta taloudellisiin ja sosiaalisiin oikeuksiin, muuttoliikkeisiin tai erilaisiin marginalisoituihin ihmisryhmiin.

Korissa 3 tavoite 7 on ”Nuorten turvallisuuden tunne ja turvallisuus vahvistuvat”. Seksuaalisen häirinnän ja seksuaaliväkivallan kokemukset ovat yhä osa liian monen nuoren arkipäivää Suomessa. Seksuaalinen häirintä ja seksuaaliväkivalta kohdistuvat nuoriin naisiin ja tyttöihin sekä sukupuolivähemmistöihin kuuluviin nuoriin merkittävästi nuoria miehiä ja poikia useammin.

Nuoret altistuvat myös moninaiselle väkivallalle. Päivi Honkatukian tutkimuksessa (2023) tytöistä 33 % kertoi, että kumppani oli vähintään kerran painostanut seksuaalisiin tekoihin, 15 % raportoi kokeneensa painostamista seksuaalisiin tekoihin joitakin kertoja, 4 % kertoi näin tapahtuvan usein. Pojista 12 % oli kokenut painostamista vähintään kerran. Moni nuori oli kokenut seksiin painostamista myös digitaalisessa maailmassa, kuten kännykän välityksellä. Lisäksi tutkimuksessa nousi esille, että sateenkaarinnuoret kokivat erityisen paljon seksuaalista väkivaltaa. Näitä havaintoja tukee myös THL:n kouluterveyskysely (2023), jonka mukaan häiritsevää seksuaalista ehdottelua ja

ahdistelua oli kokenut lähes puolet (45 %) 8. ja 9. luokkalaisista tytöistä. Sateenkaarinuorista tilastoissa ei kuitenkaan mainittu.

Honkatukian tutkimuksessa nousi esille, että moni nuori koki negatiivisia tunteita seksuaalisen painostamisen aiheuttamana, mutta toisaalta myös kokemukset rakastetuksi ja halutuksi tulemisesta tulivat esille. Vaikka seksuaalisen väkivallan kokijoita oli suhteellisen paljon, tekijäkokemukset olivat erittäin vähäisiä. Tutkimustulos saattaa kertoa siitä, ettei toisen rajoja välttämättä tunnusteta tai niiden rikkomista ei kehdeta myöntää. Suostumuskulttuurin ja väkivallan ymmärtäminen kaipaa siis tarkempaa huomiota.

Turvallisessa oppimisyhteisössä ei tule hyväksyä seksuaalista häirintää tai muuta sukupuoleen perustuvaa väkivaltaa. Väkivaltaa tulee ennaltaehkäistä aktiivisesti, ja toimintatapojen siihen puuttumiseksi tulee olla jokaisen kouluuyhteisön jäsenen tiedossa. Toimintakulttuurin tulee perustua sukupuolinormien purkamiselle ja aktiiviselle seksuaalioikeuksien, erityisesti suostumuskulttuurin, vahvistamiselle. Koulujen ja oppilaitosten tulee edistää aktiivisesti sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Tällaisessa oppimisyhteisössä opetus on sukupuolitietoista sekä suostumuskulttuuria ja jokaisen yksilöllisyyttä kunnioittavaa. Sukupuolitietoisuus tarkoittaa sukupuoleen liittyvien kulttuuristen oletusten ja yhteiskunnallisten rakenteiden aktiivista tunnistamista sekä niiden purkamista kaikessa koulujen ja oppilaitosten arkisessa toiminnassa. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön lähtökohtana on sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden huomioiminen sekä sukupuolinormien purkaminen kaikilla koulutusasteilla ja kaikissa kouluaineissa.

Nuorisotyön ja –toiminnan tukemisen linjaukset

-

Painopisteet nuorisotalan valtakunnallisten osaamiskeskusten valtionapukelpoisuuden hyväksymiselle

On hyvä, että painopisteissä korostuvat ennaltaehkäisevät toimet yhteistyössä yhteiskunnan eri toimijoiden kanssa. Osaamiskeskuksille on määritelty kaksi keskeistä painopistettä: 1. hyvinvoinnin edistäminen nuorisotyöllä, sekä 2. nuorten hyvinvointityön johtamisen tuki.

Amnesty painottaa, että lausunnossa esiin nostetut sateenkaarinuorten hyvinvoinnin edistämistä ja suostumuskulttuurin vahvistamista koskevat tarpeet edellyttävät juuri ennaltaehkäisevää työtä yhteiskunnan eri toimijoiden kesken – tarvitaan läheistä yhteistyötä koulujen, oppilaitosten, oppilashuollon, nuorisotyön, perheiden ja sotepalveluiden välillä. Osaamiskeskuksissa voidaan kehittää menetelmäosaamista, jota pystytään hyödyntämään koko maassa. Esimerkiksi Amnesty Puhutaan suostumuksesta -materiaali kouluille (https://www.amnesty.fi/uploads/2022/02/amnesty_suostumusmateriaali_2022-1.pdf) antaa toimintaideoita seksuaalioikeuksien ja suostumuskulttuurin vahvistamiseksi.

Suomen kansalliset tavoitteet nuorisotalan eurooppalaiselle ja kansainväliselle toiminnalle

-

Muita näkemyksiä ohjelmasta

-

Sato Mariko
Amnesty International Suomen osasto